

Планет хоорнд нисдг керм хярү газрур ирлгън

«Тенъгрин агъарла харгъад да-цоклгъна долъга үүдәнә, тегәд тер хуль бәәдгән уурв» гисн үтмүд ода цуг әмтнд медгднә.

Күмн әмтнд нуувчн илдгдәд уга космосур әврәнн билглитин ашан нисксндән бахтджах болн ода деерән хярү Газрур буулгъдъ әс чадджахан күн келдјәх үтмүд ән болджана.

Мана бәәх газрас талдан тенъгрин цокцур ямаран агъар күрх керг-төр кесг зун джилмүдт әмтнә күсл болдјасмн. Ән төр күцәхд дегд зовлнъ-гта болсн деерән, хярү газрур ирлгън нам төрүц учршгәд тоолгдъ б а а с м н. Ода болхла космосур н и с л г ъ н к ү ц а д ж болж керг болад, түүнәс хярү ирхиг ухалдъ күцәх ик чинртә төр о д а зогсджана. Ән төриг хагълго күн планетәс планетүр ниснәв гидж келдъ чадшго.

Газр деер буулгън эркн күцәх кергтә, болв джанъгърта төр. Джанъ-гърн юндви?

Искусственн дахуль нисх дутман агъул доралшлад йовна. Деер 200 километр сөрүд чидллә харгъад, шү-рүнъ багърад йовна. Дорагшан никт агъарт орх дутман, аагъәс хурдар нисх зөвтә бәәдлд орна. Аагъин долъ-ган нисдъ йовх, дахуляс хашнъ бол-сар, түүнә ард нег-негиләрн харгъад,

да-цоклгъна долъга үүдәнә, тегәд тер долъган дахуль хойран хоорнд шах-гдсн газас 4000—8000 градус ха-лун «агъарин дер» үүднә; түүнә ха-лун агъарнъ дахульд күрнә.

Дорагшан орх дутман агъар никт болна, тиигх дутман агъарин сөрү-днъ икднә. Газрас бөдән 20—30 ки-лометр ниснә. Түүнәс дорагшлхларн түүнә нислгън секунд болгънд 80-д метр хашнъдад йовна. Ән йовдл ни-слгъ хурдар номгърулна. Болв тиим болсн бийнъ дахуль зөвәр хурдар ирдъ Газрла харгъна.

Дахуль чанъгъар нисдъ йовх цагт әнүнә манъна цокдг квадратн сан-тиметр болгънд тусдг газак халунъ, дахулин мотор дотрх халунас 10 хо-лван ик гидж США-д кесн тоолдъ шиндјлгън дигдъ гаргъв. Тиим учрар, дахулин цогцнъ дорагшлхларн хәәлсн деерән, нам шатдъ чигн од-на. Сөрүдин күчтә агъар дахулин хәәлдъ одсн ормсарнъ тус-тусднъ ха-мхлад, зугл шатсна үлдл зәрм әнъ-гнъ газр деер увдъ ирнә.

Тиим болсна хөбн, хярү ирдъ буух космическ ракетин цогцинь агъарт әс хәәлдъ шатдго болмар күцәх төрлгъд ик зовлнъгта. Тиигхлә, ямаран

номтирин болн конструктормудин өмн тәвгддјәнә.

Ягъдъ әнүг күцәхмб? Иим сурврт хярү өгхд күчр. Әнүнә тускар олт бодвр бәәнә, теднәс әлькнъ сән болх-инъ бән бәәдъ медхвдн.

Унлгъна шүрүгъинъ паршютәр ба-гърулдъ большгой? Әннъ цугъарагъ-аснъ амр әсв.

Болв ракетин ямаран болв чигн унлгънд парашют олзлдъ болшго. Юнъгад гихлә, 80—90 километр бөдәнд агъар таджрха болсна учрар, парашют секдшго. Ямаран болв чигн агъарт секддг өнъгдан кецтә парашют кедж болхмн. Тиим пара-шютин шүкрнъ хойр давхр. Тер хой-ран хоорндъ зәәд агъар орад, түүг секх. 50—60 километр деер ракетин унлгън шулудсн цагт агъарин күчн парашютиг әвдәд оркх. Зуг газр кү-ртл километр үлдсн, ракетин унлгън багърсн цагт, түүг секдъ болхмн.

Кирцәд ганцин парашют тусан күргшго. Юнъгад гихлә, ик деер ән тус уга. Секәтә парашютта дахуль увдъ йовх күчнъ номгърх, газрт күртлән кесг әргц кехмн. Тиим болс-ар, буухар седсн газрт ракетиг буу-ар, буухар седсн газрт ракетиг буу-

агъарт болв чигн унлгъна чидлинъ шулугъар багърулдъ чадх талдан кецтә юмн кергтә.

Талдан кецтә юмнъ дүнънхд раке-тин двигатель болдъ гарм бәәдлтә. Нисдъ йовх хаалгъаснъ түүг хярүд үзгүр залад, түүнә шүрүгъинъ багъ-рулад, нисдъ йовхаснъ увдъ йов-хар кедж болхмн. Зуг тиигхлә дегд ик түлән кергтә.

Ундъ йовх ракетиг агъарла хар-гъулдъ шүрүгъинъ багърулдъ болх-мн. Тиигхлә ракет икәр бийнъ халдъ одхмн. Түүнлә олт зүсн әв-аргъар ноолдъ болхмн.

Дахулин газад бийинъ икәр халдъ хәәлдго материалар бүредъ болхмн. Әнүг күцәдъ болхмн, болв ән йовдл кергиг күцднъ таслшго. Ракет дотр ордж одсн халун агъариг газаран га-ргъх кергтә. Киитрүлдг юм әнүнд тәвдъ болшгонъ ил. Дахульд дулан агъар сордъ авх аппарат кергтә. Ән кергиг күцәхд номин гарт кесг аръ бәәнә, үлгүрнъ, ур гаргългън, нань чигн юмн. Әндәс әлькинъ олзлдъ болхинъ, дахулин газад бийинъ ки-трүлдг әв-аргъас медгдх.

Цагнъ ирхлә, түүнә газад бийднъ ус өгч болх. Усн ширгәд, төмрин ха-лу тач авх. Ширсн литр усн бол-гън 9 килограмм төмрин хәәллгъ зо-гсахмн. Искусственн сарин манъна талкинъ бериллин окисәр бүркхлә ик олзта болм дүртә. Ән металлин

нег килограмм окисиг ширгәхлә да-хулин 90 килограмм төмр хәәлх ха-лун керглднә. Ик чинр пластмассд бәәнә. Зузанарн 6 миллиметр берил-лин окисәр бүрксн цагт дахулин цо-кц увдъ йовх цагтан агъарт 500—600 градус күрч хална, кемр түүнд немр кедж 2,5 миллиметр зузанар де-ернъ пластмассар бүркхлә. түүнә ха-лунъ 100 градус күрч багърхмн.

Зуг ән әв-аргъ бас күцц биш гидъ келх кергтә. Әднә ик дуту-дунднъ—ән харслгън шуурдг боллгън мөн. Дакад әднәр ямаран кевәр ракетин цокцинь бүркхин технолог бас мед-дәд уга. Ән заагдсн тоотиг цугтнъ хоорнднъ селвлцүлдъ хәләснъ туста болм бәәдлтә.

Аш сүүлднъ, бәәх дакн нег аръ-ин тускар келх кергтә. Сорнц болдин сорлгъна шүрүнд кәндрдъ йовх эле-ктрическ зарядт түлкдг чидл бәәхнъ наука илдъ медгдсн. Кемрдјән дахулин манънад сорнц болд шинъ-гәхлә, әнүнә күчн ионизированн агъ-арла түлкцәд, агъарур нисдъ ордж ирсн апаратин нислгъинъ хашнъдүл-хмн. Кемрдјән дахулин газад бийд-инъ амрар ионизировать кедг мате-риалар бүркхлә әнүнә туснъ улм ик болхмн.

Космосас Газрур буудъ ирлгънә төриг хагълх аръ өгх зәрм әв ар-гънъ мана хәләцәр болхла, минъ ним. Талдав чигн әв-аргъ наук се-кәд бәәхмн.

Ю. СУШКОВ.
инженер.